

VƏTƏNDAŞ CƏMIYYƏTİNDƏ SOSIAL HÜQUQLARIN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ: FƏLSƏFİ, TİBBİ VƏ HÜQUQİ ASPEKTLƏR

Etibar Əliyev,

Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” YUNESKO kafedrasının professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru.

e-mail: a-etibar@rambler.ru , telefon:+99450 220 24 42

Sakit Hüseynov,

AMEA Fəlsəfə İnstitutunun Davamlı inkişafın fəlsəfəsi şöbəsinin müdiri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor.

e-mail: sakit48@mail.

Aynurə Əliyeva,

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Mərkəzi Gömrük Hospitalı, həkim-oftalmoloq, tibb elmləri üzrə fəlsəfə doktoru.

e-mail: draynura@hotmail.com, telefon:+99412 404 08 08

Fatimə Hüseynova,

Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “ Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ kafedrası”nın dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com, telefon:+99450 206 24 42

Araz Kərimov,

Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin Bakı şəhəri Kiçik Sahibkarlıqla İş üzrə Baş İdarəsi, rəisin birinci müavini, vergi xidməti müşaviri, hüquqşünas,

e-mail: araz.karimov@icloud.com , telefon:+99450 224 00 42

Nadir Adilov,

Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi, sədrin müşaviri, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,

e-mail:nadir.adilov@gmail.com,tel:+99450 211 57 02

Məqalədə müəlliflər tərəfindən müasir dövrdə vətəndaş cəmiyyətində sosial hüquqların həyata keçirilməsi tədbirlərinin hüquqi təbiəti, tibbi-psixoloji mahiyyəti, fəlsəfi-hüquqi aspektləri və s.məsələlər nəzərdən keçirilir.

Sosial hüquqlar anlayışı iki mənada işlədilir: subyektiv mənada, obyektiv mənada. Subyektiv mənada sosial hüquqlar dedikdə vətəndaşların qanunvericilik aktları əsasında malik olduqları potensial sosial-hüquqi imkanlar başa düşülür. Obyektiv mənada sosial hüquq dedikdə isə əhalinin sosial təminatı və sosial müdafiəsi, vətəndaşların sosial hüquqlarının həyata keçirilməsi, şəxslərin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, sağlamlığın qorunması, sosial tərəfdaşlıq, sosial dialoq və digər sosial məsələlərlə əlaqədar yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu ehtiva olunur.

Qeyd edilir ki, sosial hüquqların həyata keçirilməsi həm universal və regional mexanizmlər, həm də milli səviyyədə qanunvericilik, icra hakimiyyəti, prokurorluq və məhkəmə hakimiyyəti institutları vasitəsilə reallaşdırılır.

Bu kontekstdə ölkədə sosial hüquqların təmin edilməsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyəti xüsusilə təqdirəlayiqdir.

Açar sözlər: insan haqları, sosial hüquqlar, sosial təminat hüququ, sosial dialoq, sosial tərəfdaşlıq, sosial məsuliyyət, tibbi yardım, vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi təbiət, tibbi-psixoloji mahiyyət, fəlsəfi-hüquqi aspektlər.

Azərbaycan Respublikası öz tarixi dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ümummillil lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında bir sıra qlobal inkişaf layihələri gerçəkləşərək, köklü islahatlar aparılmış, ölkə iqtisadiyyatında yeni istehsal sahələri yaranmış, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətində sosial münasibətləri tənzimləyən normativ sənədlər qəbul olunmuşdur. Müdrik ulu öndərin elmi əsaslara söykənən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və digər sferalarda çoxaspektli inkişaf kursunu dövrün tələblərinə və beynəlxalq standartlara uyğun yeni və mütərəqqi çalarlarla zənginləşdirərək uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyev tərəfindən cəmiyyətdə sosial sahəyə daim xüsusi diqqət yetirilir və gələcəyə istiqamətlənmiş bu uğurlu və düşünülmüş sosial-iqtisadi addımlar özünün müsbət nəticələrini verməkdədir [5, I cild, s.7;17.6]. Əlamətdar hal kimi göstərə bilirik ki, müstəqil Azərbaycan dövlətində müasir sosial hüquqların bərqərar olması məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il Konstitusiyasında (bundan sonra – Konstitusiya) təsbit olunduğu kimi, Azərbaycan dövləti demokratik, hüquqi, dünyəvi, unitar respublikadır (maddə 7), insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının (başqa sözlə - insan haqlarının), vətəndaşların layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir (maddə 12). Konstitusiyada sadalanan insan haqları respublikamızın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir [1, s.4-6].

Hər şeydən əvvəl, «insan haqları» anlayışının mahiyyətinə qısaca aydınlıq gətirək. «İnsan haqları» termini müasir elmi dövriyyədə, kütləvi informasiya vasitələrində, rəsmi sənədlərdə və praktikada işlədilən termindir. Belə ki, Avropa İttifaqının təməl dəyərlərindən biri kimi «insan haqları» ifadəsi işlədilir; Avropa Təhlükəsizliyi Xartiyasında da bu ifadənin işlədilməsinə rast gəlinir; Demokratiya və İnsan haqları üzrə Avropa Təşəbbüsü – EİDHR qurumu təsis edilmişdir, Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi mövcuddur; bəzi ölkələrdə İnsan Haqları Nazirliyi fəaliyyət göstərir; Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu yaradılmışdır və s.

İnsan fəlsəfi anlayışdır. Materialist fəlsəfə insana bioloji sosial varlıq kimi baxır. O, ictimai münasibətlərin iştirakçısıdır, həm də hüququn subyektidir. «İnsan» anlayışının mənə yükü isə fəlsəfi planda bütün fiziki şəxsləri (vətəndaşları, şəxsiyyət kateqoriyasını, vətəndaşlığı olmayan şəxsləri, əcnəbiləri və s. fərdləri) əhatə edir. Başqa sözlə, bütün

fiziki şəxslər insan kateqoriyasına aiddir. Ona görə də, özündə həm insanlara, həm də vətəndaşlara xas olan hüquqi imkanları (hüquq və azadlıqları) ehtiva edən ümumiləşdirilmiş «insan haqları» termininin işlədilməsinə üstünlük veririk. Bu anlayışla insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları əhatə olunur. Deməli, insan haqları dedikdə həm insan hüquq və azadlıqları, həm də vətəndaş hüquq və azadlıqlarının məcmusu başa düşülür [5, II cild, s.235]. Eyni zamanda insan haqları hüquq sistemi özündə sosial hüquqlar blokunu da ehtiva edir.

Müasir dövrdə sosial hüquqların realizasiyasını təmin etmək dövlətin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biridir. Belə ki, Konstitusiyanın 16-cı maddəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan dövləti xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsi qayğısına qalır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Konstitusiyaya insan hüquqlarının təbii-hüquqi konsepsiyasını ehtiva edir. Bu konsepsiyaya müvafiq olaraq, əsas hüquqlar ayrılmazdır və insana doğulduğu andan mənsubdur. Konstitusiya sosial təminat hüququnu konkret şəkildə əsas insan hüquqları kateqoriyasına aid edir (maddə 38):

I. Hər kəsin sosial təminat hüququ vardır.

II. Yardıma möhtac olanlara kömək etmək, ilk növbədə, onların ailə özlərinin borc.

III. Hər kəs qanunla möəyyən edilmiş yaş həddinə çatdıqda, xəstəliyinə, əlilliyinə, ailə başçısını itirdiyinə, əmək qabiliyyətini itirdiyinə, işsizliyə görə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda sosial təminat hüququna malikdir.

IV. Təqaüdlərin və sosial möavinətlərin minimum məbləği qanunla möəyyən edilir.

V. Dövlət xeyriyyəçilik fəaliyyətinin, könüllü sosial sığortanın və sosial təminatın başqa növlərinin inkişafı üçün imkanlar yaradır [1, s.12; 12, s.59-60].

“Sosial hüquqlar” anlayışı, əsasən, iki mənada işlədilir:

– subyektiv mənada;

– obyektiv mənada.

Subyektiv mənada sosial hüquqlar dedikdə vətəndaşların qanunvericilik aktları əsasında malik olduqları potensial sosial-hüquqi imkanlar başa düşülür. İnsanın əsas subyektiv hüquqlar kateqoriyasına daxil olan sosial hüquqların realizasiyası sahəsində hüquqi dövlətin funksiyalarına aşağıdakılar daxildir:

1. Maddi dəyərlərin istehsalında iştirakından, habelə yaşından, cinsindən, sağlamlıq vəziyyətindən və sairədən asılı olmayaraq, cəmiyyətin bütün üzvləri üçün sosial təminatın həyata keçirilməsi;

2. Hamı üçün ümumi olan səhiyyə və təhsilin təmin edilməsi;

3. Sosial dövlətin cəmiyyətin istehsal vasitələrinə və fiziki və əqli imkanların satışından irəli gələn əsas yaşayış mənbələrinə malik olmayan layiqli həyatını təmin etmək arzusunda irəli gələn sosial müdafiə;

4. Cəmiyyətdəki sosial bərabərsizliklərin yumşaldılması, sosial dəyərlərin yenidən bölgüsü və güclü sosial siyasət vasitəsilə insanlara layiqli yaşayış şəraitinin yaradılması;

5. Məşğulluğun təmin edilməsi;

6. Sosial xidmətlərin təqdim edilməsi;

7. Dövlət tərəfindən dövlətin ümumi siyasətinin bir hissəsi olan və sosial qruplar arasındakı, cəmiyyətlə onun üzvləri arasındakı münasibətlərə aid olan, sosial strukturda dəyişikliklərin baş verməsi ilə, vətəndaşların rifahının və həyat tərzinin yaxşılaşması, onların maddi və mənəvi ehtiyaclarının ödənilməsi ilə əlaqədar olan sosial siyasətin aparılması [8, s.54].

Vətəndaş cəmiyyətində sosial hüquqların həyata keçirilməsi, sözün əsl mənasında, şəxslərin həyat səviyyəsi, əhalinin məşğulluğu, sosial təminat və s. sosial münasibətlərin əsasını təşkil edir. Qloballaşma yolu ilə irəliləyən müasir cəmiyyətdə ayrı-ayrı regional məkanlar getdikcə daha sıx surətdə qovuşur, transmilli əlaqələr mühüm dərəcədə genişlənir və mürəkkəb xarakter alır, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitələri intensiv surətdə inkişaf edir, regional (məsələn, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropa İttifaqı, Avropa Şurası, Müstəqil Dövlətlər Birliyi, Türkdilli Dövlətlərin Şurası, Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Naminə Təşkilat və s. qurumlar formatında) qarşılıqlı əlaqə və asılılıq yüksəlir, habelə sosial həyatda tərəfdaşlıq, sosial dialoq və digər sosial məsələlərlə bağlı fəaliyyətin rolu daha da artır [9, s.3-4].

Regional əlaqələrin qloballaşması kimi prioritet əhəmiyyətə malik olan fenomen öz ifadəsini həm də sosial fəaliyyət üzrə münasibətlərin transmilliləşməsində, dövlətlərin inteqrasiyasında və digər sosial-iqtisadi məsələlərdə tapır. Təsadüfi deyil ki, XXI əsr müasirlərimiz tərəfindən bütövlükdə dünya iqtisadiyyatının və onun tərkib hissəsi olan ticarət, investisiya, sosial və s. münasibətlərin qloballaşması dövrü kimi xarakterizə edilir [5, I cild, s. 9, 23]. Məhz bu cür vəziyyət sosial fəaliyyətlə bağlı ictimai münasibətlərin hüquqi mühafizəsini, sosial münasibətlərin tənzimlənməsini şərtləndirir.

Müasir dövrdə Azərbaycanda həyata keçirilən ümumi siyasət bütövlükdə sosial sferanı da əhatə edir və belə fəaliyyət hüquqi cəhətdən qorunur. Sosial siyasətin hüquqi əsası sayılan belə fəaliyyətlə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər qrupunu milli hüquq sistemi özünün tərkibində olan müstəqil hüquq sahəsi – sosial hüquq ilə tənzimləyir.

Beləliklə, sosial hüquq dedikdə əhalinin sosial təminatı və sosial müdafiəsi, vətəndaşların sosial hüquqlarının həyata keçirilməsi, şəxslərin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, sağlamlığın qorunması, sosial tərəfdaşlıq, sosial dialoq və digər sosial məsələlərlə əlaqədar yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu ehtiva olunur. Formulə etdiyimiz bu definisiyanı obyektiv mənada sosial hüquq kimi fərqləndirmək lazımdır.

Hüquq ədəbiyyatı səhifələrində göstəriləyi kimi, sosial hüquqlar bütövlükdə cəmiyyət və dövlət tərəfindən qəbul edilən və normativ hüquqi aktlarda təsbit olunan, hər bir insanın normal fizioloji, maddi, mənəvi mövcudiyyəti və inkişafı üzrə layiqli sosial həyat və ictimai əhəmiyyətli fəaliyyəti üçün zəruri olan imkan, maraq və müəyyən xüsusiyyətlərini müdafiə və təmin edən hüquqlar kompleksidir. Sosial hüquqlar, əsasən, cəmiyyətdə sosial gərginliyin aradan qaldırılması məqsədilə əhalinin sosial müdafiəsinin həyata keçirilməsinə istiqamətlənir [7, s.117-118].

Bəzi müəlliflər informasiya sferasında sosial normaların sistemi kimi – informasiyanın istehsalı, yenidən emalı, istehlakı üzrə yaranan və dövlət tərəfindən qorunan münasibətlərin məcmusu fonunda, habelə yeni əsrdə “elektron demokratiya”, “elektron vətəndaş

cəmiyyəti”, ”elektron vətəndaşlıq”, ”sosial mühəndislik”, ”elektron səhiyyə”, ”elektron-rəqəmsal cəmiyyət” kontekstində yeni “İnformasiya Məcəlləsi”nin yaradılması problemini də nəzərdən keçirirlər [11, s.13,25,62,258].

Azərbaycan Respublikası sosial yönümlü daxili siyasət yürütdüyünə görə sosial xarakterli dövlətdir. Belə ki, yardıma möhtac olan və özünü saxlamaq imkanı olmayan şəxsləri (xəstələri, əlilləri, qocaları və s.), bir sözlə, əhalini sosial cəhətdən müdafiə etmək dövlətin yeritdiyi sosial siyasətin əsas məqsədini təşkil edir [12, s.59].

Sosial hüquqların qorunması, müdafiə olunması və təmin edilməsi məhz vətəndaş cəmiyyətində sosial təminat hüququnun gerçəkləşməsi istiqamətində sosial siyasətin əsas məqsədilə bağlıdır. Sözügedən hüquq əsas və vacib sosial-iqtisadi hüquqlardan biri kimi Konstitusiyanın 38-ci maddəsində təsbit olunmuşdur: hər kəsin sosial təminat hüququ vardır [1, s.12].

Sosial təminat hüququ dedikdə yardıma ehtiyacı olan şəxslərin öz yaşayışlarını təmin etmələri üçün dövlətin maliyyə vəsaitlərindən müəyyən məbləğdə pul vəsaiti (pensiya, müavinət, sosial yardım və s. formada) almaq imkanı başa düşülür [7, s.120]. Yalnız müəyyən əsaslar olduğu hallarda vətəndaşların sosial təminat hüququ yaranır: məsələn, qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmaq, əlillik, ailə başçısını itirmək, işsizlik halı və s.

Şəxsin sosial əmin-amanlığı (salamatlığı) onun həyatda normal fəaliyyət göstərməsi və yaşaması üçün ən vacib şərtlərdən biridir. Hər bir şəxsin əmək qabiliyyətli və iqtisadi fəaliyyətli olması həmin subyektin sağlamlığından birbaşa asılıdır [13]. Məhz bu səbəbdən dövlət sağlamlığın qorunması və sosial təminat məsələsini özünün sosial siyasətinin əsas məqsədlərindən biri hesab edir və vətəndaşların sağlamlığının qorunmasının ilkin hüquqi əsası qismində ölkə Konstitusiyası çıxış edir [10, s.67,181].

Buna görə də, Konstitusiya özünün 41-ci maddəsində vətəndaşların sağlamlığının qorunması hüququnu əsas sosial hüquqlardan biri kimi nəzərdə tutur: hər kəsin sağlamlığını qorumaq və tibbi yardım almaq hüququ vardır [1, s.12-13].

Vətəndaşlara tibbi yardım tibb müəssisələri tərəfindən göstərilir. Bu müəssisələrin əhalinin salamatlığının qorunmasında və müxtəlif xəstəliklərin müalicəsində rolu əhəmiyyətli dərəcədə böyükdür [13; 14]. Tibb müəssisələri təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq, müxtəlif mülkiyyət növləri əsasında təsis edilə və fəaliyyət göstərə bilər. Bu kontekstdə onların iki növü fərqləndirilir:

- dövlət tibb müəssisələri (dövlət mülkiyyəti əsasında yaradılır);
- qeyri-dövlət tibb müəssisələri (özlə tibb müəssisələri, bələdiyyə tibb müəssisələri).

Vətəndaşlar xəstələndikdə, əmək qabiliyyətini itirdikdə və digər hallarda tibbi sosial yardım almaq hüququna malikdirlər; onlar tibbi sığorta əsasında da tibbi yardımla təmin oluna bilərlər.

Tibbi sığorta sağlamlığın qorunması sahəsində əhalinin sosial müdafiə formasıdır. Bu forma əhalinin tibbi və dərman yardımını almasına təminat verir. Tibbi sığorta iki formada həyata keçirilir: icbari formada, könüllü formada. Dövlət tibbi sığortanın müxtəlif növlərinin inkişafı üçün zəruri imkanlar vardır [10, s.76-77].

Qeyd etməliyik ki, sosial hüquqların realizasiyası prosesində sosial müdafiə və sosial təminat sisteminin nisbətən müstəqil halqası olan “sosial xidmət” institutu əhəmiyyətli rol oynayır. Bu hüquq institutunun potensial imkanlarından sosial-məişət, sosial-tibbi, psixopedaqoji, sosial-hüquqi xidmət, maddi yardım üzrə sosial xidmətlərin göstərilməsi, çətin həyat şəraitində olan vətəndaşların sosial reabilitasiyası və digər sosial-təminat tədbirləri istiqamətində istifadə edilir.

Ümumiyyətlə, sosial xidmət anlayışı elmi düvriyyədə iki mənada işlədilir: məhdud mənada sosial xidmət; geniş mənada sosial xidmət.

Məhdud mənada sosial xidmət dedikdə, bir qayda olaraq, vətəndaşların qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müəyyən kateqoriyalarına sosial-məişət xidmətlərinin göstərilməsi – təsərrüfatın inkişafı üçün yardım, pulsuz qidanın verilməsi, sosial müdafiə müəssisələrinə yerləşdirmə və s. başa düşülür.

Geniş mənada sosial xidmət isə, sosial təminatın pul ödəmələrindən başqa, bütün qalan növlərini özündə əks etdirir. Bu mənada sosial xidmət uşaqların, anaların, ahılların, əlillərin sosial baxımdan hərtərəfli mühafizəsini özündə əks etdirir [8, s.390-393].

Sosial xidmət hüquq institutuna aşağıdakı spesifik prinsiplər xasdır: ünvanlılıq prinsipi, mümkünlük prinsipi, məxfilik prinsipi, humanizm prinsipi, könüllülük prinsipi, profilaktik yönümlü olması prinsipi və s.

Elmi-praktik və qanunvericilik məsələsində sosial xidmətin aşağıda göstərilən formaları fərqləndirilir [17.1; 17.4]:

I. Evdə sosial xidmət (dərman vasitələrini, zəruri ərzaq və əsas tələbat mallarını almağa köməklik göstərilməsi; istirahətin təşkil olunmasında, qida qəbul edilməsində və digər məişət xidmətlərinin göstərilməsində köməklik edilməsi; tibbi yardım almaqda kömək göstərilməsi və şəxsin tibb müəssisəsinə müşayiət olunması; yaşayış şəraitinin sanitariya-gigiyena tələblərinə uyğunlaşdırılması; hüquqi məsləhət alınmasına kömək göstərilməsi).

II. Yarımstasionar sosial xidmət (bu xidmət növü sosial-məişət, tibbi və mədəni xidmət, xidmət göstərilən şəxslərin qidalanması və istirahətinin təşkil olunması, habelə onların münasib əmək fəaliyyətinə cəlb olunması və s. xidmətləri əhatə edir).

III. Stasionar sosial xidmət (bu xidmət növü xüsusi yaradılmış müəssisələrdə, əlillərin reabilitasiyası üçün nəzərdə tutulmuş müvafiq stasionar sosial xidmət müdafiə mərkəzlərində, qocalar evi, əlillər evi və s. yerlərdə xidmət göstərilən şəxslərin fiziki durumuna və səhhətinə uyğun olan həyat şəraitinin yaradılmasından, tibbi və sosial reabilitasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsindən, qulluq və istirahətin təşkilindən, eləcə də ahıllara sosial xidmət göstərilməsindən ibarətdir).

IV. Fərdi qaydada peşəkar sosial xidmət (ali və ya orta peşə-ixtisas təhsili və müvafiq peşə hazırlığı olan və digər şəxslər qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada sosial xidmət sahəsində peşəkar fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququna malikdirlər).

V. Sosial-məsləhət yardımı (sosial məsləhət yardımına ehtiyacı olan ahıl və əlillərin müəyyənləşdirilməsi; xidmət göstərilən şəxslərin yaşadığı ailələrlə əlaqə yaradılması; müxtəlif xarakterli sosial-psixoloji pozuntuların profilaktikası; xidmət göstərilən şəxslərin problemlərinin həllində dövlət, bələdiyyə orqanlarının və ictimai təşkilatların fəaliyyətinin

əlaqələndirilməsi; sosial xidmət üzrə məsləhətlərin verilməsi və s. nəzərdə tutulur) [8, s.399-403].

İnsan hüquqlarının tərkib hissəsi kimi sosial hüquqların təminatı müxtəlif səviyyələrdə universal, regional və milli mexanizmlər vasitəsilə həyata keçirilir. Belə ki, insan hüquqlarının dövlətlərarası əməkdaşlıq formatında universal səviyyədə müdafiəsi sahəsində beynəlxalq standartları özündə əks etdirən aşağıda göstərilən beynəlxalq-hüquqi aktların adlarını xüsusilə çəkməliyə [5, II cild, s.253-272]:

- İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə (1948-ci il);
- İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Pakt (1966-cı il);
- Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Pakt (1966-cı il);
- insan hüquqları sahəsində digər beynəlxalq-hüquqi aktlar.

Sosial hüquqların universal səviyyədə tənzimlənməsi istiqamətində beynəlxalq təşkilatlar da əhəmiyyətli rol oynayır: məsələn, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və onun ixtisaslaşmış təşkilatları – Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (İLO), Təhsil, Elm və Mədəniyyət Məsələləri üzrə Təşkilat (UNESCO), Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (WHO), Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı (WIPO), Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) və s.

İnsan hüquqları sahəsində həm də müxtəlif regional təşkilatlar səviyyəsində tənzimlənmə həyata keçirilir: məsələn, Avropa Şurası, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Avropa İttifaqı, Ərəb Dövlətləri Liqası, Cənub-Şərqi Asiya Dövlətlərinin Assosiasiyası və s. Bu sırada regional tənzimlənmə sisteminin əsasını təşkil edən aşağıdakı normativ hüquqi aktları fərqləndirə bilərik:

- İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası (1950-ci il);
- Avropa Sosial Xartiyası (1961-ci il);
- Əsas hüquqlar haqqında Avropa İttifaqı Xartiyası (2000-ci il);
- İnsan hüquqları və əsas azadlıqlar haqqında MDB Konvensiyası (1995-ci il);
- İnsan hüquqları üzrə Amerikaarası Konvensiya (1969-cu il);
- İnsan və xalqların hüquqlarına dair Afrika Xartiyası (1981-ci il);
- Fərdlərin və xalqların insan hüquqlarının Asiya-Sakit Okean Bəyannaməsi (1988-ci il) və s. aktlar [7, s. 251-277].

Sosial hüquqların qorunması, təmin olunması və müdafiəsi sahəsində dövlətdaxili milli mexanizmlər də fəaliyyət göstərir [17.4]. Bu sahədə dövlət orqanlarının fəaliyyəti aşağıdakı istiqamətlər üzrə qurulmuşdur: qanunvericilik hakimiyyəti orqanları, icra hakimiyyəti orqanları, məhkəmə hakimiyyəti orqanları, prokurorluq orqanları.

Sosial hüquqların milli səviyyədə təminatı, qeyd etməliyə ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Nazirlər Kabineti, Milli Məclis, İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil - Ombudsman, Ali Məhkəmə, Baş Prokurorluq, hüquq-mühafizə orqanları (Ədliyyə Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi, Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti, Dövlət Mıqrasiya Xidməti, Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi, Dövlət Vergi Xidməti və s.), eləcə də əsas mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı kimi Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Təhsil Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək

Texnologiyalar Nazirliyi, habelə Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən həyata keçirilir.

Bu kontekstdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin və Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyəti xüsusilə qeyd olunmalıdır. Belə ki, Dövlət Başçısının dəfələrlə qeyd etdiyi kimi, dövlətin iqtisadi siyasətində Azərbaycan vətəndaşının sosial rifahının təminatı prioritet istiqamətdir [17.4].

Sosial dövlət olan Azərbaycanda siyasi fəlsəfə, siyasi ideologiya və sosial nəzəriyyə konsepsiyasına əsaslanan “dövlət siyasətinin mərkəzində insan amili dayanır” prinsipi artıq reallığa çevrilmişdir.

Prezident İlham Əliyevin sədrliyi ilə “Regionların 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının birinci ilinin yekunlarına dair keçirilmiş konfransın (03.02.2020-ci il), eləcə də 2020-ci ilin birinci rübünün sosial-iqtisadi yekunlarına həsr olunan videokonfrans formatında keçirilmiş müşavirənin (14.04.2020-ci il) materiallarından görüldüyü kimi, sosial sahədə aparılan islahatlar çox genişmiqyaslıdır, mühüm əhəmiyyətə malikdir və nəticə etibarilə Azərbaycan vətəndaşlarının rifah halının yaxşılaşdırılması istiqamətində atılan önəmli addımlardır [17.6; 17.8].

Məhz sosial sahəyə xüsusi diqqət yetirilməsi, ünvanlı sosial yardımın verilməsi, sosial ədalətin bərqərar olması, sosial təminatın mühafizəsi, sosial infrastrukturun genişlənməsi, əmək və sosial hüquqların qorunması ilə bağlı ictimai münasibətlərin qanunvericilik səviyyəsində tənzimlənməsi, Azərbaycanda Avropa Sosial Forumunun keçirilməsi, Sosial Tədqiqatlar Mərkəzinin fəaliyyət göstərməsi və s. tədbirlərin həyata keçirilməsi, bir sözlə, sosial sferada aparılan islahatların, reallaşdırılan dövlət proqramlarının bir ünvanı, bir məqsədi vardır: insan amili və ölkə vətəndaşlarının firavanlığı. Başqa sözlə desək, aparılan islahatların başlıca məqsədi iqtisadiyyatın dinamik inkişafı və vətəndaş rifahının yüksəldilməsindən ibarətdir, əsas diqqət əhalinin sosial müdafiəsinin daha da gücləndirilməsinə yönəlmişdir [17.4].

Bu gün ictimai-sosial həyat sahəsinin inkişafında Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti xanım Mehriban Əliyevanın fəaliyyətinin əsas qayəsi digər sahələrlə yanaşı, dövlət siyasətinin sosial və humanitar istiqamətlərinin daha da inkişaf etdirilməsidir. Azərbaycan xalqı göstərilən hərtərəfli sosial qayğıdan qədərincə bəhrələnir [17.8].

“Sosial aktivlik” milli layihəsi çərçivəsində aparılan işlər nəticəsində ölkə əhalisinin müəyyən hissəsi könüllülük fəaliyyətinə cəlb olunmuşdur. Bu məqsədlə təhsil, səhiyyə, gənclər, ekologiya, mədəni irsin qorunması, sosial xidmət, yoxsulluğun azaldılması və s. sahələrdə müvafiq layihələr həyata keçirilir. Hazırda ölkəmizdə dövlətin ciddi dəstəyi və cəmiyyətin sosial sifarişinə nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi (ASAN xidmət), Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin tabeliyində Dayanıqlı və Operativ Sosial Təminat Agentliyi (DOST), Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin (KOBİA) “KOB Dostu” şəbəkəsi yaradılmışdır. Sözügedən sosial xidmət müəssisələri çərçivəsində “ASAN xidmət” mərkəzləri (stasionar və səyyar), “myGov”, “ASAN viza”, “ASAN imza”, “ASAN

könüllüləri”, “Könüllü DOST”, “Gənc DOST”, “Gümüşü DOST”, “Virtual DOST”, “Məzun evi” və s. layihələr fəaliyyət göstərir və bu hərəkətlər müasir gəncliyin avanqardına çevrilmişdir. Bu baxımdan, 2020-ci ilin Azərbaycanda “Könüllülər ili” elan edilməsi gənclərin müxtəlif sahələrdə öz potensialını göstərməsinə, sosial məsuliyyət və ictimai nəzarətlə bağlı dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə meydan açan mühüm əlamətdar hadisədir [17.1; 17.4].

Təqdirəlayiq haldır ki, əhaliyə xidmət, əmək, məşğulluq, sosial müdafiə və sosial təminat sahələrində əksər xidmətlər artıq tam elektronlaşdırılmışdır. Belə ki, hazırda “e-xidmətlər”, “e-satınalma”, “e-aqro”, “e-sosial”, “INNOLAND”, “Əmək müqaviləsi bildirişi”, “Ünvanlı yardım” (VEMTAS), “Əlillik” (TSERAS), “Sığorta”, “Pensiya”, “Məşğulluq”, “e-arayış” və s. sistem/altsistemlər vasitəsilə qeyd olunan istiqamətlərdə xidmətlər əhaliyə elektron şəkildə göstərilir. Həmçinin vətəndaşların müraciətləri və onların məlumatlandırılması məqsədilə 102, 103, 112, 142, 161, 195, 902, 961 və s. çağrı mərkəzləri və qaynar xətlər fəaliyyət göstərir.

Sosial islahatların dinamikasından görüldüyü kimi, Dövlət Başçısının rəhbərliyi altında sosial sahədə aparılan inqilabi islahatlar və innovativ yeniliklər davamlı xarakter daşıyır, sosial sahənin inkişafı və əhəlinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi prioritet vəzifə olaraq qalır [17.4].

Son zamanlar kainatda ictimai və sosial bəla olan COVID-19 koronavirus adlı qlobal təhlükəli kabus Yer kürəsini cənginə almış və bütün bəşəriyyət bu infeksiya təhlükəsi ilə üz-üzə dayanaraq, onunla mübarizə aparır [17.9].

Təbii ki, COVID-19 infeksiyası Azərbaycandan da yan keçməmişdir. Pandemiyanın respublikamızda geniş yayılmaması üçün Prezident İlham Əliyev tərəfindən dərhal operativ, təcirəsalınmaz, preventiv və qabaqlayıcı qərarların qəbul edilməsi, zərərə məruz qalan sahibkarlara, maddə ilə işləyən şəxslərə, maddi imkan zəif olanlara yardım göstərilməsi və çoxsaylı sosial xarakterli digər tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində bu pandemiya az itkilərlə çıxmaq üçün dövlətimiz sözügedən infeksiya xəstəliyi ilə mübarizədə müsbət göstəricilərə nail olmuşdur [6, s.9-16]. Hətta Azərbaycanın koronavirusla mübarizə üsulunun digər dünya ölkələrinə nümunə göstərilməsi hər bir vətəndaşda qürur hissi doğurur və cəmiyyətdə artıq “hər kəs hamı üçün, hamı hər kəs üçün sosial məsuliyyət daşıyır” prinsipi təşəkkül tapmışdır. Prezident İlham Əliyevin bütün məsələləri şəxsən nəzarətdə saxlaması isə birbaşa Azərbaycan vətəndaşına olan diqqət və qayğının bariz nümunəsidir [15, s.65-76; 17.7].

Pandemiyanın əhaliyə və iqtisadiyyata mənfi təsirini azaltmaq məqsədilə aparılan genişmiqyaslı tədbirlər sırasında məşğulluğa və sosial rifaha dəstək məsələləri xüsusi yer tutur. Xatırlatmaq lazımdır ki, bu sahədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi [17.1], inzibati məsuliyyət [3] və cinayət məsuliyyəti [2] tədbirlərinin gücləndirilməsi və sərtləşdirilməsi, yeni normativ hüquqi aktların qəbul edilməsi aparılan mübarizənin effektivliyini dəfələrlə yüksəltmişdir. Söhbət aşağıdakı aktlardan gedir:

– “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə dəyişiklik edilməsi haqqında” 17.03.2020-ci il tarixli Qanun;

– "Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında " 17.03.2020-ci il tarixli 27-VI QD nömrəli Qanun;

– “Yeni növ koronavirus (COVİD-19) infeksiyası ilə mübarizə tədbirlərində iştirak edən tibb işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18.03.2020-ci il tarixli Sərəncamı;

– “Koronavirus (COVİD-19) pandemiyasının və bundan irəli gələrək dünya enerji və səhm bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmaların Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, ölkədə məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq subyektlərinə mənfi təsirinin azaldılması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19.03.2020-ci il tarixli 1950 nömrəli Sərəncamı;

– “Sosial baxımdan həssas olan əhali qrupuna aid edilən ailələrin üzvü olan tələbələrin təhsil haqqı xərclərinin ödənilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 13.04.2020-ci il tarixli 138 nömrəli qərarı və s.

Bu sırada Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30.06.2021-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun Nizamnaməsi”nin adı xüsusilə çəkilmişdir [17.2]. Fond məcburi dövlət sosial sığortası və könüllü (əlavə) sosial sığorta, əhalinin əmək pensiyaları, sosial müavinətlər, ünvanlı dövlət sosial yardımı ilə, təqaüd və kompensasiyalarla, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin aktları ilə nəzərdə tutulmuş digər ödənişlərlə təmin edilməsi sahəsində fəaliyyət göstərən publik hüquqi şəxsdir; o, Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərir. Fondun fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

– müvafiq sahənin inkişafını təmin etmək və bu sahədə dövlət siyasətinin formalaşdırılması ilə bağlı Nazirliyə təkliflər vermək, həmin siyasətin həyata keçirilməsini təmin etmək;

– müvafiq sahədə aidiyyəti dövlət orqanları (qurumları) ilə əməkdaşlıq etmək, təkliflərin işlənilib hazırlanmasında və həyata keçirilməsində iştirak etmək;

– əhalinin əmək pensiyaları, sosial müavinətlər, ünvanlı dövlət sosial yardımı ilə, təqaüd və kompensasiyalarla, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin aktları ilə nəzərdə tutulmuş digər ödənişlərlə təmin edilməsi üçün tədbirlər görmək;

– məcburi dövlət sosial sığorta iştirakçılarının uçota alınmasını və uçotdan çıxarılmasını, sığortaolunanların və sığortaedənlərin işsizlikdən sığorta üzrə qeydiyyatdan alınmasını və qeydiyyatdan çıxarılmasını, fərdi uçotun aparılmasını və ona nəzarəti təmin etmək;

– müvafiq sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi və şəffaflığın artırılması, habelə göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, onların elektron qaydada həyata keçirilməsi məqsədilə tədbirlər görmək, innovativ ideya və layihələri dəstəkləmək və s.

Həmçinin bu istiqamətdə “Sosial Xidmətlər Agentliyi”nin yaradılması diqqətəlayiq haldır; onun Nizamnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30.06.2021-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir [17.2; 17.8]. Adıçəkilən Agentlik sosial xidmətə ehtiyacı olan şəxslərə (ailələrə) “Sosial xidmət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə

müəyyən edilmiş forma və növlər üzrə sosial xidmət göstərilməsi, onların sosial müdafiəsi və rifahının yaxşılaşdırılması, habelə övladlığagötürmə ilə bağlı dövlət siyasətinin və tənzimləmənin həyata keçirilməsi sahəsində fəaliyyət göstərən publik hüquqi şəxs statusuna malikdir və Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərir. Agentliyin fəaliyyət istiqamətləri qismində aşağıdakıları fərqləndirmək olar:

- sosial xidmətə ehtiyacı olan şəxslərə (ailələrə) sosial xidmət göstərmək, onların sosial müdafiəsi və rifahının yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədbirlər görmək;
- övladlığagötürmə sahəsində müəyyən edilmiş vəzifələrin icrasını təmin etmək;
- müvafiq sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi və şəffaflığın artırılması, göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, onların elektron qaydada həyata keçirilməsi məqsədilə tədbirlər görmək, innovativ ideya və layihələri dəstəkləmək;
- Nizamnamədə müəyyən edilən digər istiqamətlərdə fəaliyyət göstərmək.

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) sosial xidmət müəssisələrindəki əlilliyi olan şəxslərin və ahılların hüquqlarının təmini məsələsini daim diqqət mərkəzində saxlayır. Ölkəmizdə yeni növ koronavirus infeksiyasının geniş yayılmasının qarşısının alınması və onunla mübarizənin gücləndirilməsi üçün tətbiq edilən xüsusi karantin rejimi şəraitində sosial xidmət müəssisələrində yaşayan əlilliyi olan şəxslərin və ahılların hüquqlarının təmininə diqqətin daha da artırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir [17.5].

Ölkədə bütün vətəndaşların vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün çox böyük sosial və iqtisadi paket təqdim olunmuşdur. Əsas prioritetlər insanların sağlamlığı, onların sosial müdafiəsi və vəziyyətə uyğun şəkildə iqtisadi fəallığın artmasıdır. Azərbaycan bütün imkanları səfərbər edib ki, COVID-19 koronavirus infeksiya vəziyyətindən minimum itkilərlə çıxsın, insanların həyatını qorusun və postpandemiya dövrünə hazır olsun.

Xüsusilə, qeyd olunmalıdır ki, koronavirus infeksiyasına qarşı aparılan qətiyyətli mübarizədə həkimlərin, tibb işçilərinin, polis əməkdaşlarının və digər dövlət qulluqçularının xidmətləri Dövlət Başçısı tərəfindən yüksək qiymətləndirilir.

Koronavirusla mübarizə kontekstində Birinci vitse-prezident xanım Mehriban Əliyevanın həmvətənlərimizə müraciəti diqqətəlayiqdir, onun "Evdə qal" aksiyasına çağırışı cəmiyyətdə, sanki, sosial şüara çevrildi və xalq kütləsi tərəfindən yüksək səviyyədə alqışlandı.

Prezident İlham Əliyevin dəfələrlə söylədiyi kimi, hər bir insan birlik və həmrəylik nümayiş etdirməklə koronavirusla mübarizədə zəruri qaydalara əməl edərsə, o zaman aparılan mübarizənin və görülən tədbirlərin dəyəri də yüksək olacaq, koronavirus infeksiyası geniş vüsət almayacaq və ölkəmiz yaranmış bu sosial-iqtisadi fürsət-majör vəziyyətindən az itkilərlə ötüşəcək. Bir sözlə, "Biz birlikdə güclüyük və bütün sınaqlardan üzüağ çıxacağıq" tezisi hər bir vətəndaşın konstitusion vəzifəsi, öhdəliyi və borcu kimi diqqət mərkəzində olmalıdır. Dövlət öz vətəndaşının yanındadır.

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, Azərbaycanda sosial hüquqların qorunması, müdafiəsi və həyata keçirilməsi mütərəqqi qanunvericilik bazasına əsaslanır və sosial hüquqlardan aidiyyəti əhali qrupu effektiv şəkildə faydalanır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, «N» nəşriyyatı, 2015, 52 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, «Hüquq Yayın Evi», 2016, 416 s.
3. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, «Hüquq Yayın Evi», 2016, 392 s.
4. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. II cild / Ağamusa Axundovun redaktəsi ilə. Bakı, "ÇİRAQ" nəşriyyatı, 1999, 412 s.
5. Beynəlxalq (publik) hüquq kursu. Dərslük E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2018, I cild, ümumi hissə, 752 s.; II cild, xüsusi hissə, 704 s.
6. Elçin Babayev. Bizi məharətli idarəçilik, birlik və həmrəylik xilas edir // Höquqi möstəvi e.n.t. jurnalı. Bakı, 2020, № 4, s.9-16.
7. Əliyev Ə. İ. İnsan hüquqları. Dərslük. Yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşr. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019, 352 s.
8. Əliyev M.N. Sosial təminat hüququ. Dərslük. Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2007, 464 s.
9. Əliyeva F.E. Avropa sosial hüququ. Bakı, "Kommersiya" nəşriyyatı, 2015, 48 s.
10. Fatimə Etibar qızı Höseynova. Sağlamlığın qorunmasının beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi və milli qanunvericilik. Bakı, "Kooperasiya" nəşriyyatı, 2016, 232 s.
11. İnformasiya hüququ. Dərslük / Kollektiv müəlliflər: Əliyev Ə.İ., Rzayeva G.A., İbrahimova A.N., Məhərrəmov B.A., Məmmədrzalı Ş.S. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019, 448 s.
12. Konstitusiya və hüququn əsasları. Dərslük. 8-ci nəşr Allahverdiyev S.S.. Bakı, «Hüquq Yayın Evi», 2018, 452 s.
13. Mustafazadə A.İ., Aslanov Z.N. Tibb hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı, "ELM" nəşriyyatı, 2017, 204 s.
14. Алиева Айнура Этибаровна. Синдром сухого глаза. Монография (на русском языке). Баку, изд-во "Кооперация", 2016, 154 с.
15. Aynurə Əliyeva, Fatimə Hüseynova, Etibar Əliyev. Azərbaycanda "COVID-19" pandemiyası: tibbi və hüquqi aspektlər // Höquqi möstəvi e.n.t. jurnalı. Bakı, 2020, № 4, s.65-76.
16. Hüseynov S.Y. Dolandırıcılığın felsefə və sosyo-psikoloji boyutları (türk dilində) // Höquqi möstəvi e.n.t. jurnalı. Bakı, 2020, № 4, s.109-114.
17. Elektron informasiya resursları (URL – Uniform Resource Locator):
  - 17.1. www.e-qanun.az;
  - 17.2. www.president.az;
  - 17.3. www.kabmin.gov.az;
  - 17.4. www.sosial.az;
  - 17.5. www.ombudsman.gov.az;
  - 17.6. www.azerbaijan-news.az;
  - 17.7. www.respublika-news.az;
  - 17.8. www.xalqgazeti.com;
  - 17.9. www.covid19fund.gov.az/az/.

**IMPLEMENTATION OF SOCIAL RIGHTS IN CIVIL SOCIETY:
PHILOSOPHICAL, MEDICAL AND LEGAL ASPECTS**

Etibar Aliyev,

Doctor of Law, Professor of the Department of Human Rights and Information Law of UNESCO, Law Faculty of Baku State University.

e-mail: a-etibar@rambler.ru, phone: +99450 206 24 42

Sakit Huseynov,

Head of the Department of Philosophy of Sustainable Development of the Institute of Philosophy of ANAS, Doctor of Philosophical Sciences, Professor.

e-mail: sakit48@mail.ru

Ainura Aliyeva,

Central Customs Hospital of the State Customs Committee of the Republic of Azerbaijan, ophthalmologist, doctor of philosophy in the field of medical sciences.

e-mail: draynura@hotmail.com, phone: +99412 404 08 08

Fatima Huseynova,

Baku State University, Faculty of Law Department of International Private Law and European Law, Associate Professor, doctor of philosophy in the field of law.

e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com, phone: +99450 206 24 42

Araz Karimov,

Baku Main Department for Small Entrepreneurship of the State Tax Service under the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan, First Deputy Chief, Tax Service Adviser, Lawyer,

e-mail: araz.karimov@icloud.com, phone: +99450 224 00 42

Nadir Adilov,

Agency for Small and Medium Business Development of the Republic of Azerbaijan, Advisor to the Chairman, Associate Professor, Doctor of Philosophy in Law,

e-mail: nadir.adilov@gmail.com, phone: +99450 211 57 02

The article considers the legal nature, medical-psychological essence, philosophical-legal aspects and other issues of the implementation of social rights in civil society in modern times.

The concept of social rights is used in two senses: in the subjective sense, in the objective sense. In the subjective sense, social rights mean the potential socio-legal opportunities that citizens have on the basis of legislation. In the objective sense, social law includes a set of legal norms governing public relations related to social security and social protection, implementation of social rights of citizens, improving the living standards of individuals, health care, social partnership, social dialogue and other social issues.

It is noted that the implementation of social rights is carried out through both universal and regional mechanisms, as well as at the national level through the institutions of legislation, executive power, prosecutor's office and judiciary.

In this context, the activity of the President of the Republic of Azerbaijan Mr. Ilham Aliyev and the First Vice-President Mehriban Aliyeva in ensuring social rights in the country is especially commendable.

Key words: *Human rights, social rights, social security law, social dialogue, social partnership, social responsibility, medical care, civil society, legal nature, medical-psychological nature, philosophical-legal aspects.*

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПРАВ В ГРАЖДАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ: ФИЛОСОФСКИЕ, МЕДИЦИНСКИЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Этибар Алиев,

доктор юридических наук, профессор кафедры «Права человека и информационное право» ЮНЕСКО Юридического факультета Бакинского государственного университета.

электронная почта a-etibar@rambler.ru, телефон: +99450 220 24 42

Сакит Гусейнов,

заведующий отделом философии устойчивого развития Института философии НАНА, доктор философских наук, профессор.

электронная почта: sakit48@mail.ru

Айнура Алиева,

Центральный таможенный госпиталь Государственного таможенного комитета Азербайджанской Республики, врач-офтальмолог, доктор философии по медицинским наукам.

э-почта: draunura@hotmail.com, телефон: +99412 404 08 08

Фатима Гусейнова,

Бакинский государственный университет, Юридический факультет, Кафедра международного частного права и европейского права, доцент, доктор философии по праву.

э-почта: lawyer.fatima85@gmail.com, тел. +99450 206 24 42

Каримов Араз,

Главное управление малого предпринимательства Государственной налоговой службы при Министерстве экономики Азербайджанской Республики, первый заместитель начальника, советник налоговой службы, юрист,

e-mail: araz.karimov@icloud.com, телефон: +99450 224 00 42;

Надир Адиллов,
Агентство развития малого и среднего бизнеса Азербайджанской Республики,
советник председателя, доцент, доктор философских наук,
e-mail: nadir.adilov@gmail.com, телефон: +99450 211 57 02

В статье рассматриваются правовая природа, медико-психологическая сущность, философско-правовые аспекты и другие вопросы реализации социальных прав в гражданском обществе в современную эпоху.

Понятие социальных прав используется в двух значениях: в субъективном значении, в объективном значении. В субъективном значении социальные права означают потенциальные социально-правовые возможности, которые граждане имеют на основе законодательства. В объективном значении социальное право включает в себя совокупность правовых норм, регулирующих общественные отношения, связанные с социальным обеспечением и социальной защитой, реализацией социальных прав граждан, повышением уровня жизни людей, здравоохранением, социальным партнерством, социальным диалогом и другими социальными вопросами.

Отмечается, что реализация социальных прав осуществляется с помощью как универсальных, так и региональных механизмов, а также на национальном уровне через институты законодательства, исполнительной власти, прокуратуры и судебных органов.

В этом контексте деятельность Президента Азербайджанской Республики господина Ильхама Алиева и Первого вице-президента Мехрибан Алиевой по обеспечению социальных прав в стране заслуживает особой похвалы.

Ключевые слова: права человека, социальные права, право социального обеспечения, социальный диалог, социальное партнерство, социальная ответственность, медицинская помощь, гражданское общество, правовая природа, медико-психологическая природа, философско-правовые аспекты.

SİVİL TOPLUMDA SOSYAL HAKLARIN UYGULANMASI: FELSEFİ, TİBBİ VE HUKUKİ YÖNLER

Etibar Aliyev,
UNESCO İnsan Hakları ve Enformasyon Hukuku Anabilim Dalı profesörü, Bakü
Devlet Üniversitesi, hukuk üzre elmler doktoru.
e-posta: a-etibar@rambler.ru, telefon: +99450220 24 42

Sakit Huseynov,
ANAS Felsefe Enstitüsü, Sürdürülebilir Kalkınma Felsefesi Bölüm Başkanı, felsefe
elmleri doktoru, profesör.
e-posta: sakit48@mail.ru

Ainura Aliyeva,
Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi Merkez Gümrük Hastanesi,
göz doktoru, tıp bilimleri alanında felsefe doktoru.

e-posta : draynura@hotmail.com, telefon: +99412 404 08 08

Fatima Hüseynova,
Bakü Devlet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası Özel Hukuk ve Avrupa
Hukuku Anabilim Dalı,doçent, hukuk alanında felsefe doktoru.

e-posta: lawyer.fatima85@gmail.com, telefon: +99450206 24 42

Araz Karimov,
Bakü Azərbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'na bağlı Devlet Vergi Servisi
Küçük Girişimcilik Ana Departmanı, Birinci Başkan Yardımcısı, Vergi Servisi
Danışmanı, Avukat,

e-posta: araz.karimov@icloud.com, telefon: +99450 224 00 42

Nadir Adilov,
Azərbaycan Cumhuriyeti Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Geliştirme Ajansı, Başkan
Danışmanı, Doçent, Hukuk Felsefesi Doktoru.

e-posta:nadir.adilov@gmail.com, telefon: +99450 211 57 02

Bu makale hukuki niteliği, tıbbi-psikolojik özü, felsefi-yasal yönlerini ve modern zamanlarda sivil toplumda sosyal hakların uygulanmasının diğer konularını ele almaktadır.

Sosyal haklar kavramı iki anlamda kullanılır: öznel/ sübjektif anlamda, nesnel anlamda. Sübjektif anlamda sosyal haklar, vatandaşların mevzuat temelinde sahip oldukları potansiyel sosyo-yasal fırsatlar anlamına gelmektedir. Nesnel anlamda, sosyal hukuk, sosyal güvenlik ve sosyal koruma, vatandaşların sosyal haklarının uygulanması, bireylerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi, sağlık hizmetleri, sosyal ortaklık, sosyal diyalog ve diğer sosyal konularla ilgili halkla ilişkileri düzenleyen bir dizi yasal norm içermektedir.

Sosyal hakların uygulanmasının hem evrensel ,hem de bölgesel mekanizmaların yanı sıra ulusal düzeyde mevzuat, yürütme gücü, savcılık ve yargı kurumları aracılığıyla gerçekleştirildiği belirtilmektedir.

Bu bağlamda, Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Birinci Başkan Yardımcısı Mehriban Aliyeva'nın ülkede sosyal hakların sağlanmasındaki faaliyeti özellikle övgüye değerdir.

Anahtar kelimeler: *İnsan hakları, sosyal haklar, sosyal güvenlik hukuku, sosyal diyalog, sosyal ortaklık, sosyal sorumluluk, tıbbi bakım, sivil toplum, yasal doğa, tıbbi-psikolojik doğa, felsefi-yasal yönler.*

